

ISBN 978-86-82873-52-5

**ЗБОРНИК ИНСТИТУТА
ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
III**

**СРПСКИ ЈЕЗИК И АКТУЕЛНА
ПИТАЊА ЈЕЗИЧКОГ ПЛАНИРАЊА**

Уређивачки одбор:
Иван Клајн, редовни члан САНУ,
Предраг Пипер, редовни члан САНУ,
др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:
Срето Танасић

БЕОГРАД
2016

РАДА СТИЈОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА НОРМА И МЕДИЈИ (од планирања до решавања најактуелнијих питања)

Позната је чињеница да се удео добрих писаца и врхунске литературе у укупном штиву савременог човека сасвим смањило и да медији у великој мери креирају језичке навике своје публике.

Појава нових технологија, као што је интернет, знатно је повећала утицај медија на језичку културу, а стручњаке који се баве језичким просвећивањем ставио пред нове задатке. Ти задаци су, колико олакшани, толико и отежани чињеницом да је интернет доступан свакоме, па већина текстова на њему не подлеже ни контроли ни корекцији језичких стручњака, а језичке савете може да даје, и даје, и онај ко није довољно стручан, па и потпуни лаик.¹

С друге стране, језик у класичним медијима често нема услова да буде бољи – брзина којом се пише, понекад и преводи, савремена тежња за сензационализмом, а каткад испразност садржаја ради подилажења најширем читалачком кругу остављају трага на језику.

* stijovicr@yahoo.com

¹ Навешћу неколико примера који се готово неконтролисано шире друштвеним мрежама у последње време – један је о беспотребности језичког стандарда, при чему се они који се за њега залажу називају насилницима и језичким нацистима (нажалост ову тезу заступају и неки лингвисти, међу којима има и професора универзитета), а други је да стил није језик и не подлеже норми, па је, сходно томе, и, нпр., сваки плеоназам допуштен у језику само ако је граматички исправан (тип „чакшавише“). У бројним интернет језичким групама и одраније се уочава појава да немали број људи не прихвата ауторитет ниједне институције, ниједног имена, нити осећа потребу за постојањем књижевнојезичке норме.

судбину, *йричайи живоїи, йасїи исїиїи*); ту су и познати примери императива типа *сїоји, обоји, изброји*, који су са малих екрана и рекламних паноа у великој мери ушли у свакодневни говор. Проблеми са конгруенцијом такође се често јављају и о томе је доста писано (*У йоследњих 24 часа доїодиле су се 125 саобраћајне несреће; чейири суїрађана, двадесетї и йири Новосађана* и сл.).

Замерке у вези са лексиком своде се највише на прекомерну употребу страних речи, на помодне речи и изразе, а понекад и на жаргонизацију где јој није место. Далеко сам од тога да будем строги критичар страних речи, али када се читају, нпр., модне рубрике готово свих часописа, придев прекомеран је најблаже што се може рећи; тешко је отети се утиску да је овде реч о манифестацији културне инфериорности и веровања да говорити језиком економски успешнијих и моћнијих значи и сам бити део тог света успешних и моћних: гардероба је *must have*, места су *a must see* за све поклонице моде, *event* се мора организовати, а *natural look* постићи одговарајућом шминком, итд. Наравно, није само модни свет склон оваквом изражавању, али је претеривање ове врсте код њих најизразитије. Брзина, а можда и оскудно знање, разлог су да се енглеско *chef* преведе са шеф, а не са кувар, да се *лејк* и не преведе. Помодни изрази *йај неки, свашїа нешїо, најбољи икад* нису ретки на радију и телевизији.

Кроз стручне текстове преносе се у систем неуклопиве конструкције, попут *вакцина йревенїабилне болесїи* (вакцином спречиве, предупредиве болести), *ризико факїор* (фактор ризика), *инфлуенца вирус* (вирус инфлуенце). Овакве конструкције се кроз медије шире и међу ширу читалачку публику.

Колики је обим одступања од књижевнојезичке норме у језику наших медија, може добро да илуструје чињеница да из тог корпуса црпе грађу већина аутора савремених језичких приручника и саветника.

Скренула бих пажњу и на нешто што оставља снажан утисак када се прате наши медији, мада је то ван језичких прескрипција и норме – то је језик који се одликује грубошћу, вулгарношћу, сензационализмом – и по томе како се пише и по ономе о чему се пише – задирање у туђу интиму, с једне стране у живот лакомих, лакомислених, површних, а с друге, у живот невиних, безазлених страдалника, који се на овај начин изнова повређују детаљним описима њиховог страдања.

Тежња за сензационализмом може се илустровати и језиком наслова: преопширни, неинформативни, често у супротности са оним о чему се у тексту говори. Ирена Грицкат је својевремено писала да се у насловима не може критиковати ниједно средство које служи за привлачење пажње. „Једини је захтев да се не огрешује о граматичка и правописна правила и да садржајем наслова не вређа никога и ништа, па ни истину ни укусе

ни обичаје“ (Грицкат, 83). Међутим, неретко наслови наших новина не задовољавају ниједан од ових критеријума. Примери из дневне штампе: „Бранко Ћопић скочио док је звонило са Саборне цркве“, „Спустио је кесу са смећем у контејнер, а тога часа...!“, „Попила је шољу камилице ни не помишљајући шта ће се десити!“, „Гомила мрачних сова“ одликују се јефтиним сензационализмом (нарочито први), граматичким грешкама (*ни не*), огрешењем о истину (четврти чланак говори о Селимовићевом ставу да Вукови претходници *нису* били гомила мрачних сова).

Док су пре неколико деценија лингвисти скретали пажњу на наглашену бирократизацију језика, која је „наметнула језик канцеларије уместо језика живота“ (Ивић 1982, 14; в. и Клајн 1994, 5), данас би се могло указивати, нарочито на телевизији, на све већу раширеност разговорног начина изражавања, с обиљем жаргонизама, поштапалица, понекад и сасвим непримерених речи, на брзину којом се говори, која понекад захтева и напор да се прати оно што се казује. Јасно је да је до тога довела жеља за спонтаношћу, природношћу, живошћу, као и чести контакти с публиком, али, мислим, да у томе треба имати знатно више мере.

* * *

У целом друштву би требало укоренити свест о потреби за добрим изражавањем. Школе би се морале бринути око језика више и друкчије него досад (нарочито средње). Лекторску службу би требало ојачати и обезбедити сталан контакт са њом ради непрестаног усавршавања, јер, чињеница је да поједини лектори интервенишу у језику више него што би требало. Они неретко, нпр., по сопственом нахођењу изгоне из језика речи које не би смеле бити одстрањене (нпр. *изнова* замењују са *јоново*, *јосле* са *након* и сл.). Потребно је поучити их о томе како треба неговати језик и шта се не сме чинити ако не желимо да му, уз најбоље жеље и велики труд, ипак нашкодимо.

Требало би се изборити за то да лингвисти буду консултовани када се успостављају нови термини (када се, нпр., најстрашнији саобраћајни удеси именују *саобраћајним незгодама*, када се уместо *јојрављајши јујшеве* почне говорити *рехабилитивајши јујшеве*, када се одговарајуће *народно здравље* преименује у *јавно*, а назив *кошијана срж* прогласи неправилним и уведе *костина срж* итд.).

Лингвисти би морали да усагласе правопис, речнике књижевног језика и нормативне приручнике. Тако се, нпр., појачана транзитивизација глагола различито третира: „договорити састанак“ уноси РСЈ, а толеришу Норм. (157) и Шипка (226), Стијовић предност даје облику са *се*, док Клајн и Фекете (94) инсистирају на повратној форми; „одморити“ у значењу *одморити се* прихватају РСЈ и РСАНУ, али не и Норм. (189), Клајн

и Фекете (217); префиксација двовидских глагола када је она средство чисте перфектизације такође се различито третира, нпр. глагол *сконценѝрисаѝи се* РСЈ доноси с упућивањем на *конценѝрисаѝи се*, а Норм. је не доноси, вероватно и не подржава, док Клајн предност даје облику *конценѝрисаѝи се*, а Стијовић прихвата њену регуларност.

Осим овога, треба осавременити речнике, не само уношењем нове грађе него и отклањањем онога што у њима несумњиво није више актуелно (нпр., у РСЈ се глагол *ѝриземљѝи* доноси и у значењу „уземљити“, код именице *ѝласноѝговорник* као прво значење наводи се „звучник“, а оно друго – „онај који преноси туђе мисли“ квалификује се као пејоративно).

Треба видети шта радити са проблемима на које лингвисти скрећу пажњу готово сто година, како их отклонити. Још су четрдесетих година, нпр., у *Нашем језику* лингвисти скретали пажњу на неправилности типа: *Освануо је дан коѝа сам очекивао*; *О томе се пише без да се ико чу-ди*; *изнешен, занешеностѝ, данас ујуѝру, (не)зависѝан*.

Морају се у ширем договору, нпр. у оквиру Одбора за стандардизацију (у коме би требало више активирати лингвисте из Републике Српске, како би се у потпуности сагледали и тамошњи проблеми), редовније пратити промене у језику и доносити и нове нормативне препоруке или прецизирати постојеће „како норма не би изгубила контакт са реалношћу“ (Ивић, 10).

Осим свега овога, неопходно је обезбедити нове начине утицаја на писменост и културу изражавања. Званичне институције, пре свега Институт за српски језик, Матица српска и Филолошки факултети, треба да нађу пут до нових технологија. На интернету се морају наћи, пре свега, једнотомни речник и правопис са једноставним претраживачима, затим сајт са актуелним језичким недоумицама и новим језичким и правописним решењима. С временом ове задатке треба проширивати.

Литература

- Грицкат, Ирена. Наслови – посебна категорија писане речи. *Наш језик*. Београд: Институт за српскохрватски језик XV/1–2, 1966, 77–95.
- Ивић, Павле. Језичко планирање у Србији данас. *Језик данас*. Нови Сад: Матица српска, III/9 (1999): 5–10.
- Ивић 1982. SOS за језик. *Илустрирована ѝолиѝика*, Београд 11. мај 1982 / 1227, 14–15.
- Клајн, Иван. *Речник језичких недоумица*. Београд: Српска школска књига, 2004.
- Клајн, Иван. Стање језичке правилности у нашим средствима информисања. – *Задужбина*, бр. 26, Београд, јуни 1994.
- НОРМ.: Пипер, Предраг – Клајн, Иван. *Нормѝивна ѝрамаѝика срѝкоѝ језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 1959–2014.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СТИЛОВИЋ, Рада. *Језички савјешник*. Београд: Чигоја штампа, 2012.
- ФЕКЕТЕ, Егон. *Језичке доумице : новије и старије*. Београд: Београдска књига, 2006.
- ШИПКА, Милан. *Правописни речник српског језика : са правописно-праваписним савјешником*. Нови Сад: Прометеј, 2012.

• Рада Стиловић

ЛИТЕРАТУРНО-ЈАЗЫКОВАЯ НОРМА И МЕДИА

(от планирования до решения самых актуальных вопросов)

Резюме

Как известно, медиа и вообще средства массовой коммуникации оказывают значительное влияние на языковую культуру современного человека. Возникновение новых технологий, включая Интернет, данное влияние усиливает, а перед специалистами, занимающимися просвещением в области языка, поставлены новые задачи. Интернет доступен всем и этот факт одновременно осложняет и облегчает поставленные задачи; большое количество текстов не подвергается контролю и корректировке лингвистов, а советы в сфере языка могут дать, и дают, и недостаточно осведомленные, даже полные профаны. С другой стороны, для улучшения состояния языка в «классических» медиа не имеется условий – скорость написания текстов, иногда и перевода, современное стремление к сенсационности, время от времени и отсутствие содержания с целью приобретения благосклонности в самых широких кругах читателей оставляют следы в языке.

По этой причине перед специалистами по лингвистике стоит задача – обеспечить, кроме прежних, и новые способы влияния на уровень грамотности и культуру речи. Государственные учреждения, прежде всего Институт сербского языка, Матица сербская и филологические факультеты должны изыскать пути к новым технологиям. Во-первых, словарь литературного языка и современное правописание с простой поисковой системой, затем сайт с актуальными лингвистическими вопросами и новыми решениями в области языка и орфографии должны быть доступны в Интернете. Потом следует расширить задачи и методы. Правописание, словари литературного языка и нормативные справочники должны согласовываться друг с другом до осуществления технических решений. Словари должны обновляться путем внесения нового и устранения устаревшего материала. В работе указывается на самые частотные орфографические и грамматические ошибки в языке СМИ, а также и на самые актуальные проблемы, по поводу которых лингвисты должны согласовать позиции.

Ключевые слова: медиа, норма, планирование, новые технологии.